

УДК 349.22

Г.І. Чанишева,
доктор юридичних наук, професор,
декан соціально-правового факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»

УМОВИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЇ ЗА ВІКОМ МАТЕРЯМ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ З ДИТИНСТВА

Анотація. У статті розглядаються умови призначення пенсії за віком матерям осіб з інвалідністю з дитинства за чинним законодавством України. Аналізується судова практика розгляду спорів про відмову у призначенні дострокової пенсії за віком матерям осіб з інвалідністю з дитинства. Вносяться теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України в цій сфері.

Ключові слова: пенсія за віком, умови призначення пенсії за віком, матері осіб з інвалідністю з дитинства, матері дітей з інвалідністю віком до 16 років.

Постановка проблеми. Пенсія за віком є основним видом пенсій у солідарній системі. Вона може бути визначена як щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1] пенсійного віку. Загальні умови призначення пенсії за віком визначені у ст. 26 зазначеного Закону. Статтею 115 Закону регулюються питання пенсійного забезпечення окремих категорій громадян, серед яких — матері осіб з інвалідністю з дитинства. Недосконалість чинного законодавства України в сфері призначення дострокової пенсії за віком цій категорії жінок є причиною виникнення спорів, які неоднозначно вирішуються у судовій практиці. Суди по-різному підходять

до вирішення наступних питань: 1) чи є визначальним для призначення пенсії за віком на підставі абзацу першого пункту 3 частини першої ст. 115 «Пенсійне забезпечення окремих категорій громадян» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» факт встановлення інвалідності дитині до досягнення нею шести років та її виховання (дитини-інваліда) матір'ю до цього віку? 2) чи наділена мати дитини-інваліда правом на призначення дострокової пенсії за віком у тому разі, якщо дитина, яку вона виховує, визнана дитиною-інвалідом після досягнення нею шестирічного віку у разі відсутності висновку лікарсько-консультативної комісії, що така дитина мала медичні показання для визнання її дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку? 3) чи суперечить п.2.18 Порядку подання та оформлення документів для при-

значення (перерахунку) пенсії відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [2] (вимога про надання висновку лікарсько-консультаційної комісії, що така дитина мала медичні показання для визнання її дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку) положенням абзацу першого пункту 3 частини першої ст. 115 «Пенсійне забезпечення окремих категорій громадян» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»? Наслідком різного тлумачення зазначених законодавчих положень є те, що суди нерідко відмовляють у задоволенні позовних вимог матерям осіб з інвалідністю з дитинства, які звернулися за захистом порушеного права на дострокову пенсію за віком. Необхідність отримання чітких відповідей на поставлені питання є актуальною не тільки з наукової точки зору, а насамперед — з практичної, оскільки дозволить захистити проголошене у ст. 46 Конституції України [3] право на забезпечення у старості, в тому матерів осіб з інвалідністю з дитинства.

Питання пенсійного забезпечення досліджуються у працях відомих вітчизняних науковців: В.М. Андріїва, Н.Б. Болотіної, М.І. Бондарука, В.Я. Бурака, О.М. Москаленко, П.Д. Пилипенка, С.М. Прилипка, С.М. Синчук, І.М. Сироти, Б.І. Сташківа, О.В. Тищенко, М.М. Шумила, О.М. Ярошенка та ін. Утім, у роботах зазначених учених питанням пенсійного забезпечення матерів осіб з інвалідністю з дитинства спеціальна увага не приділялася.

Метою даної статті є визначення умов призначення пенсії за віком матерям осіб з інвалідністю та внесення теоретично обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення актів чинного законодавства України в цій сфері.

Виклад основного матеріалу.

Загальні умови призначення пенсії за віком у солідарній системі встановлені ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Йдеться про досягнення визначеного Законом віку та наявність страхового стажу. За загальним правилом відповідно до частини першої ст. 26 Закону особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років за наявності страхового стажу не менше 15 років по 31 грудня 2017 року.

Водночас згідно з абзацом першим пункту 3 частини першої ст. 115 «Пенсійне забезпечення окремих категорій громадян» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» право на призначення дострокової пенсії за віком мають жінки, які народили п'ятьох або більше дітей та виховали їх до шестирічного віку, матері осіб з інвалідністю з дитинства, які виховали їх до зазначеного віку, — після досягнення 50 років та за наявності страхового стажу не менше 15 років. При цьому до числа осіб з інвалідністю з дитинства належать також діти з інвалідністю віком до 16 років.

Зі змісту зазначеної статті можна дійти висновку, що для виникнення пенсійних правовідносин у даному випадку необхідний фактичний юридичний склад, до якого включаються, зокрема, такі юридичні факти, як: заява про призначення дострокової пенсії за віком; досягнення жінкою 50 років; наявність страхового стажу не менше 15 років; визнання дитини заявника особою з інвалідністю з дитинства або дитиною з інвалідністю; виховання особи з інвалідністю з дитинства до шестирічного віку. При цьому до числа осіб з інвалідністю з дитинства належать також діти з ін-

валідністю віком до 16 років; рішення органу Пенсійного фонду України про призначення пенсії.

Зазначені юридичні факти повинні бути підтверджені відповідними документами, перелік яких відсутній у вищезазначеній статті Закону, а закріплений у підзаконному нормативно-правовому акті — Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженого постановою Правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 року № 22-1 (далі — Порядок). До заяви про призначення пенсії за віком додаються документи, перелік яких закріплений у п.2.1 зазначеного Порядку. Відповідно до абзацу одинадцятого підпункту 5 пункту 2.1 розділу II (зі змінами, внесеними згідно з постановою Пенсійного фонду №11-1 від 23.05.2018) Порядку документами, які засвідчують особливий статус особи (у даному випадку статус матері особи з інвалідністю з дитинства або дитини з інвалідністю), є документи про народження дитини, виховання її до шестирічного віку, про визнання дитини заявника особою з інвалідністю з дитинства або дитиною з інвалідністю (при призначенні пенсії згідно з абзацом першим пункту 3 частини першої статті 115 Закону).

Згідно з п. 2.18 Порядку визнання особи інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом засвідчується випискою з акта огляду в МСЕК, медичним висновком закладів охорони здоров'я, посвідченням одержувача допомоги, довідкою органу, що призначає допомогу, про період призначення допомоги. У разі якщо дитина визнана дитиною-інвалідом після досягнення шестирічного віку або інвалідом з ди-

тинства після досягнення вісімнадцятирічного віку, надається відповідно висновок лікарсько-консультаційної комісії про те, що вона мала медичні показання для визнання її дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку, та/або висновок МСЕК про можливість настання інвалідності до досягнення особою 18-ти років (висновок про час настання інвалідності).

Слід звернути увагу на те, що у п. 2.18 Порядку застосовується застаріла термінологія — «інвалід з дитинства» і «дитина-інвалід» на відміну від підпункту 5 пункту 2.1 (зміст якого зазначений вище із внесеними змінами Постановою Пенсійного фонду № 11-1), в якому йдеться про особу з інвалідністю з дитинства або дитину з інвалідністю, що відповідає чинному законодавству (зокрема, Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [3]).

Потрібно зазначити, що терміни «особа з інвалідністю з дитинства» та «дитина з інвалідністю» не є тотожними. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III дитина з інвалідністю — дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту. Термін «особа з інвалідністю з дитинства» в актах чинного законодавства прямо не визначається. Аналіз норм низки законів України дозволяє дійти висновку, що особою з інвалідністю з дитинства є дитина з інвалідністю, яка досягла 18-ти років.

На цю обставину слід звернути увагу, оскільки в абзаці першому

пункту 3 частини першої Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» зазначені особи з інвалідністю з дитинства, до яких віднесено також дітей з інвалідністю віком до 16 років. Тобто до кола суб'єктів права на дострокову пенсію за віком зазначеною нормою Закону віднесені матері осіб з інвалідністю з дитинства або дітей з інвалідністю до 16 років.

При призначенні дострокової пенсії за віком на підставі норм ст. 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення» і абзацу першого пункту 3 частини першої ст. 115 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» для органів Пенсійного фонду України є обов'язковими вимоги підп. 5 п.2.1 та п. 2.18 Порядку, що цілком зрозуміло. Тому у разі якщо дитина визнана дитиною-інвалідом після досягнення шестирічного віку або інвалідом з дитинства після досягнення вісімнадцятирічного віку, за відсутності висновку лікарсько-консультаційної комісії про те, що вона мала медичні показання для визнання її дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку, та/або висновку МСЕК про можливість настання інвалідності до досягнення особою 18-ти років (висновку про час настання інвалідності), зазначені органи відмовляють у призначенні дострокової пенсії.

Судова практика із зазначеного питання є неоднорідною. Так, у листопаді 2016 року ОСОБА_1 звернулася до Якимівського районного суду Запорізької області з позовом про визнання незаконною відмову в призначенні пенсії за віком як матері інваліда з дитинства згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення» та зобов'язання управління Пенсійного фонду України в Якимівському

районі Запорізької області призначити їй пенсію за віком як матері інваліда з дитинства, починаючи з 18 листопада 2016 року. Також позивачка просила довести до відповідача, що Закон України «Про пенсійне забезпечення» має вищу юридичну силу щодо Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсії відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженого постановою правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 року №22-1, та визнати незаконною вимогу про надання документів, які підтверджують визнання її дитини інвалідом з дитинства до досягнення ним шестирічного віку.

Якимівський районний суд Запорізької області постановою від 22 листопада 2016 року позов задовольнив частково. Визнав незаконною відмову управління Пенсійного фонду України в Якимівському районі Запорізької області в призначенні ОСОБИ_1 пенсії за віком як матері інваліда з дитинства згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення» та зобов'язав відповідача призначити ОСОБИ_1 таку пенсію з 08 листопада 2016 року. В іншій частині позову відмовив.

Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд постановою від 24 лютого 2017 року задовольнив апеляційну скаргу управління Пенсійного фонду України в Якимівському районі Запорізької області, скасував постанову Якимівського районного суду Запорізької області від 22 листопада 2016 року та прийняв нову постанову, якою в задоволенні позову відмовив.

Не погодившись із таким рішенням суду апеляційної інстанції, 03 квітня 2017 року ОСОБА_1 подала до Вищого адміністративного суду України касаційну скаргу про скасування по-

станови Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 24 лютого 2017 року та просила залишити постанову Якимівського районного суду Запорізької області від 22 листопада 2016 року без змін. У скарзі ОСОБА_1 зазначила, що Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» не передбачено необхідності при зверненні до управління Пенсійного фонду України за призначенням дострокової пенсії як матері інваліда з дитинства подання висновку лікарсько-консультаційної комісії про те, що дитина мала медичні показання для визнання дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку.

У рішенні у справі № 21-133а14 Верховний Суд України дійшов висновку, що мати дитини-інваліда має право на призначення дострокової пенсії за віком, але не раніше ніж за 5 років до досягнення пенсійного віку, передбаченого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», в тому разі, якщо дитина, яку вона виховує, визнана дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку. Якщо дитина визнана дитиною-інвалідом після досягнення нею шестирічного віку або інвалідом з дитинства після досягнення вісімнадцятирічного віку, мати цієї дитини має право на отримання зазначеної пенсії лише у разі наявності висновку лікарсько-консультаційної комісії про те, що дитина мала такі медичні показання до досягнення нею шестирічного віку.

Отже, у даному випадку Верховний Суд України також керувався положеннями п.2.18 Порядку в частині обов'язковості надання висновку про час настання інвалідності у разі, якщо дитина визнана дитиною-інвалідом після досягнення шестиріч-

ного віку або інвалідом з дитинства після досягнення вісімнадцятирічного віку. Така позиція Верховного Суду України викликає заперечення, адже абзацом першим пункту 3 частини першої ст. 115 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» не передбачена в якості обов'язкової умови для призначення дострокової пенсії за віком встановлення дитині інвалідності до досягнення шестирічного віку, а закріплена лише умова виховання дитини до цього віку.

В інших випадках суди задовольняють позови про визнання незаконною відмови в призначенні дострокової пенсії за віком матерям осіб з інвалідністю з дитинства. Так, наприклад, постановою Комунарського районного суду м. Запоріжжя зобов'язано Шевченківське об'єднане управління Пенсійного фонду України м. Запоріжжя призначити дострокову пенсію відповідно до абзацу третього пункту 3 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» Особі_1 як матері інваліда з дитинства.

Особі_1 було відмовлено у призначенні дострокової пенсії, оскільки вона не мала довідки про те, що дитина мала медичні показання для визнання її дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку.

При цьому в постанові суду від 18.09.2017 зазначається, що «в наведених нормах Закону не передбачена вимога про те, що сама інвалідність дитини інваліда з дитинства повинна настати саме до 6 років та не передбачена така вимога для призначення пенсії, як обов'язковість визнання дитини інвалідом до 6-ти річного віку. В Законі визначена лише вимога про виховання дитини до шести років.

Вимога щодо підтвердження наявності медичних показань для визнання її інвалідом з дитинства до досягнення шестирічного віку не ставиться. Мова про підтвердження наявності медичних показань для визнання дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку, у разі якщо дитина визнана дитиною-інвалідом після досягнення шестирічного віку, стосується саме категорії дітей-інвалідів, а не інвалідів з дитинства, якою є ОСОБА_3» [5].

У даному випадку ОСОБА_3 була визнана інвалідом із захворювання з дитинства, про що є відповідний висновок. Задовольняючи позовні вимоги відповідно до норм Закону, суд все ж таки в останньому реченні визнав необхідність підтвердження наявності медичних показань у разі якщо дитина визнана дитиною-інвалідом після досягнення шестирічного віку.

Висновки. Аналіз чинного законодавства та практики його застосування дозволяє дійти таких висновків.

По-перше, не можна визнати визначальним для призначення дострокової пенсії за віком на підставі абзацу першого пункту 3 частини першої ст. 115 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» факт встановлення інвалідності дитині до досягнення нею шести років. Така вимога не передбачена нормою, закріпленою в абзаці першому пункту 3 частини першої 1 ст. 115 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Обов'язковою умовою слід визнати тільки факт її виховання до зазначеного віку.

На нашу думку, право на дострокову пенсію з віком на підставі абзацу першого пункту 3 частини першої ст. 115 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» має й матір, дитина якої,

наприклад, визнана дитиною з інвалідністю у 10 років через захворювання на сахарний діабет або бронхіальну астму, за умови, що вона виховувала таку дитину до шестирічного віку.

По-друге, положення п. 2.18 Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженого постановою Правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 року №22-1, частково суперечать вимогам абзацу першого пункту 3 частини першої ст. 115 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Йдеться про норму, закріплену у другому реченні п. 2.18 Порядку: «У разі якщо дитина визнана дитиною-інвалідом після досягнення шестирічного віку або інвалідом з дитинства після досягнення вісімнадцятирічного віку, надається відповідно висновок лікарсько-консультаційної комісії про те, що вона мала медичні показання для визнання її дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку, та/або висновок МСЕК про можливість настання інвалідності до досягнення особою 18-ти років (висновок про час настання інвалідності)».

Ця норма повинна бути виключена із п. 2.18 Порядку як така, що суперечить вимогам зазначеного вище Закону, який не встановлює вимогу про час настання інвалідності. Крім того, дана норма суперечить й положенням п. 2.1 Порядку, в якій не йдеться про висновок про час настання інвалідності. Для засвідчення особливого статусу особи необхідні три документи, які додаються до заяви про призначення пенсії за віком, а саме: документи про народження дитини; виховання її до шестирічного віку; про

визнання дитини заявника особою з інвалідністю з дитинства або дитиною з інвалідністю.

По-третє, на питання про те, чи наділена мати особи з інвалідністю з дитинства або дитини з інвалідністю правом на призначення дострокової пенсії за віком, у тому разі, якщо дитина, яку вона виховує, визнана ди-

тиною-інвалідом після досягнення нею шестирічного віку у разі відсутності висновку лікарсько-консультативної комісії, що така дитина мала медичні показання для визнання її особою з інвалідністю з дитинства або дитиною з інвалідністю до досягнення шестирічного віку, з урахуванням вищевикладеного, слід дати позитивну відповідь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 №1058-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №49-51. Ст. 376.
2. Порядок подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсії відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Затв. Постановою правління Пенсійного фонду України 25.11. 2005 №22-1 (у редакції постанови правління Пенсійного фонду України 07.07.2014 №13-1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05/print>
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 №875-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. №21. Ст.252.
5. Захищено права матері дитини-інваліда <http://advokat-litvinec.zp.ua/zahishheno-prava-materi-ditini-invalida>

Чанишева Г.І.

Условия назначения пенсии по возрасту матерям лиц с инвалидностью с детства.

Аннотация. В статье рассматриваются условия назначения пенсии по возрасту матерям лиц с инвалидностью с детства по действующему законодательству Украины. Анализируется судебная практика рассмотрения споров об отказе в назначении досрочной пенсии по возрасту матерям лиц с инвалидностью с детства. Вносятся теоретически обоснованные предложения по совершенствованию действующего законодательства Украины в данной сфере.

Ключевые слова: пенсия по возрасту, условия назначения пенсии по возрасту, матери лиц с инвалидностью с детства, матери детей с инвалидностью в возрасте до 16 лет.

G. Chanyшева

Conditions for awarding retirement pensions to mothers of persons with disabilities since childhood.

Summary. The article discusses the conditions for awarding retirement pensions to mothers of persons with disabilities since childhood under the current legislation of Ukraine. The judicial practice of resolving disputes about the refusal to award an early retirement pension to mothers of persons with disabilities since childhood is analyzed. Theoretically substantiated proposals are made regarding improvement of current legislation of Ukraine in this field.

Keywords: retirement pension, conditions for awarding retirement pensions, mothers of persons with disabilities since childhood, mothers of children with disabilities under the age of 16.